

DR. BARÁTHI OTTÓ

Nógrád megye gazdasági-társadalmi folyamatainak főbb jellemzői a rendszerváltás után

Bevezetés

Az 1989/1990-ben bekövetkezett sorsfordító események időtávja és kerek évfordulója jó alkalom a visszatekintésre és a vizsgálódásra. E dolgozatban – a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adataira, ezekből saját számításaimra alapozva – Nógrád megye főbb termelő- és szolgáltatóágaiban, gazdasági szerkezetében, munkaerő-piaci helyzetében és a lakosság életkörülményeiben bekövetkezett változásokra igyekszem ráirányítani a figyelmet.

A fenti folyamatok alapvetően 1990–2008 közötti vizsgálatán túl Nógrád megyének az országban és az észak-magyarországi régióban való elhelyezését is megkísérlem, mert nagyon fontosnak tartom a megyei szintű vizsgálódást. Úgy vélem, hogy a megye mint NUTS 3-as szintű térség az eddiginél nagyobb figyelmet érdemel, a megye önkormányzati jellegének erősítése pedig megköveteli a koordináló, érdekfeltáró és érdekvéonyesítő tevékenység fokozását.

Mindehhez több megyeközpontú összehasonlító elemzésre, strukturáltabb és mélyebb információkra, háttéranyagokra van és lesz szükség. Nógrád megye esetében e dolgozat egyfajta – akár vitatható véleményt is tartalmazó, kritikát is kiváltó – szerény adalék lehet. Az elkészítéséhez kapott segítségért itt is köszönetemet fejezem ki a KSH Miskolci Igazgatóság Salgótarjáni képviselöle szakembereinek.

Demográfiai és térszerkezeti jellemzők

Nógrád az ország egyik legkisebb megyéje, amelynek 2546 km²-es területe 2,7%-a, 207,6 ezer fős lakossága pedig 2,1%-a az országénak. Népsűrűsége 81,6 fő/km², kisebb a régió (91,1 fő/km²) és az ország (107,8 fő/km²) átlagánál. A lakónépesség 1990-hez képest 18,6 ezer fővel, 8,2%-kal (országosan csak 3,3%-kal) csökkent, és 2008 végén 207 637 főt számlált. A népességfogyás oka a természetes népmozgalom és a vándorlás kedvezőtlen alakulása volt. Utóbbi egyenlege 2007 és 2008-ban 1586, illetve 1498 fő veszteséget mutatott. Régóta tartó tendencia a megyében (is) az öregedés folyamata. Csupán 2001-hez képest 4,3%-kal (1,5 ezer fővel) nőtt a 65 évesek és az idősebbek száma, míg a 15 éven aluliaké 15%-kal (5,5 ezer fővel) csökkent. Ennek következtében 2008 végén Nógrádban 118,9; a régióban 105,8; az országban 109,9 idős jutott száz gyermekkorúra. A népmozgalom itt nem sorolt mutatói (élve születés, halálozás stb.) is rosszabbak a régiós és az országos adatoknál.

A megye településszerkezete (125 község, 6 város) aprófalvas jellegű. 2008-ban a megye 33 településén a lakosok száma 500 fő alatti, további 44-ben 500–999 fő közötti volt. Az egy városra jutó községek száma 20,8 (a hazai átlag 9,3, a régiós 13,9). A váro-

sok népességének aránya 41,8%, országosan 68,4%. Salgótarján Szekszárd után az ország második legkevesebb lakosú megyeszékhelye.

Gazdasági fejlettség

A bruttó hazai termék (GDP) mutatója kifejezi az ország egyes térségei fejlettségében, gazdasági teljesítményében mutatkozó különbségeket. A GDP utóbbi évekbeli adatai a régiók és megyék növekvő differenciálódásáról tájékoztatnak.

A gazdaságilag legfejlettebb (Közép-Magyarország) és a legkevésbé fejlett (Észak-Alföld) régió között – az egy lakosra jutó GDP alapján – 2007-ben már 2,6-szeres volt az arány. Ekkor a hét régió között Észak-Magyarország a 6. volt fejlettségi szint alapján. A megyéket szemügyre véve a nyugati országrész megyéiben a legnagyobb a fajlagos mutató értéke, a mezőny másik végén a keleti országrész megyéi (Békés, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nógrád) találhatók. Budapest adatát figyelmen kívül hagyva, a legmagasabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező Győr-Moson-Sopron és a legkisebb értéket képviselő Nógrád megye mutatója között 2006-ban 2,3-szeres, 2007-ben pedig 2,4-szeres volt az arány. A fajlagos mutató alapján Nógrád megye évek óta az utolsó helyet foglalta el a megyék között. Az 1. táblázat adatai egzakt módon mutatják Nógrád helyzetét.

1. táblázat

Az egy főre jutó GDP Észak-Magyarország megyéiben

Megye, régió, ország	Az országos átlag százalékában			A 2007. évi adat az 1995. évi %-ában ^{b)}
	1977 ^{a)}	1995	2007	
Borsod-Abaúj-Zemplén	111,0	75,3	65,8	395,7
Heves	100,0	75,5	73,4	434,2
Nógrád	77,0	60,1	46,0	346,9
<i>Észak-Magyarország</i>	..	72,7	64,1	399,8
Magyarország	100,0	100,0	100,0	453,7

Forrás: Magyarország nemzeti számlái, 1995–2007. KSH, Budapest, 2009.

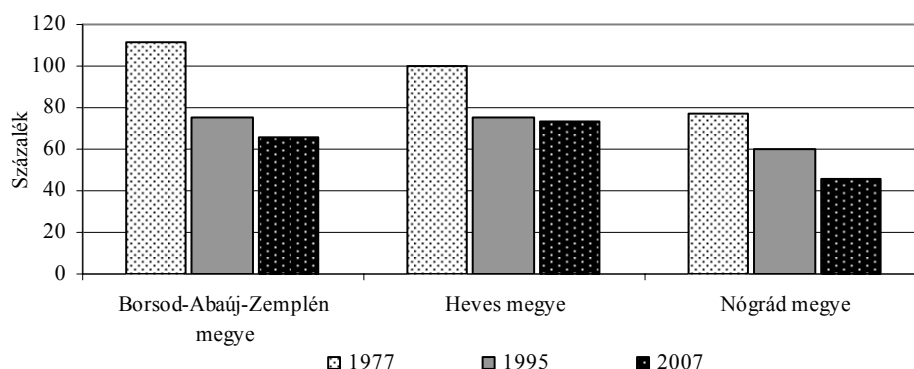
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpt014a.html

a) Szakértői becslés: www.geogr.elte.hu (Régiós adat nélkül).

b) A GDP beszerzési áron számítva. Saját szerkesztés és számítás.

1. ábra

Az egy főre jutó GDP az országos átlag százalékában

A táblázatból látható, hogy Nógrád megye helyzete romlott a vizsgált időszakban. A mutatók nem támasztják alá azt a felfogást, hogy a megye pozícióvesztése jobbra a rendszerváltás után következett be. Nógrád teljesítménye (a GDP alapján) még gazdaságának fejlődő időszakában – az 1970-es évek második felében – is jóval az országos átlag alatt volt, Borsod-Abaúj-Zemplén fejlettségétől még távolabb, mint napjainkban.

A gazdaság működése

Felfogásom szerint a közlekedési infrastruktúra a fejlődéshez vezető út, a vállalkozás szervezetrendszer a gazdaság motorja, a beruházások pedig a gazdaság lendítőkerekei.

A közlekedési infrastruktúra „rázós”

Nógrád közúthálózata nem felel meg a kor követelményeinek: sem autópálya, sem autóút nincs a megyében. A közúton meghatározó a 2. sz. (Budapest–Vác–Parassapuszta) és a 21. sz. (Hatvan–Salgótarján–Somoskőújfalu) főút. Budapestet az M3-as autópályához csatlakozó 2-es és 21-es sz. főúton lehet elérni. A 21-es út négysávos kiépítése csak egy lépés a közút fejlesztésében. A főúthálózat kiépítettsége megfelelő, burkolatának és víz-elvezetésének állapota közelíti az országos átlagot. Az Ipoly-hidak megkezdett helyreállítása „szellemi híd” is lehet a magyar–szlovák kapcsolatok ápolásához.

A vasút műszaki feltételei nem megfelelőek, a 81. sz., Hatvan–Somoskőújfalu vonal villamosítása évtizedek óta várat magára. A pálya balesetveszélyes állapota miatti sebességkorlátozások következtében 19. századi a menetidő Salgótarján és Budapest között. Salgótarját „nem érte el” az intercity-járat sem. Nagyon fontos „út” lenne a nyugat-nógrádi térségi vasútprojekt megvalósítása. Nógrád közlekedésére a legjobb jelzőszó: „rázós”

Vállalkozások – alacsony aktivitás

A megye vállalkozásainak száma közel húsz év óta – az országos tendenciához hasonlóan – évről évre kismértékű növekedést mutat. Az országostól eltérő egyik jellemzője a társas vállalkozások összes vállalkozáson belüli alacsony aránya, míg a külföldi tulajdonban lévő vállalkozások, illetve a külföldi tőke (fajlagosan is) szerény részesedése. Nógrád megye lehangoló sajátossága a rendkívül alacsony vállalkozói aktivitás. A KSH (Statisztikai tájékoztató – Nógrád megye, 2009/4.) adatai szerint az itt bejegyzett 22,3 ezer vállalkozás az országosnak 1,4%-a. Ezer lakosra csak 109 vállalkozás jutott, amely jóval elmaradt a hazai (159) és az észak-magyarországi (116) átlagtól.

2009 végén 24,4 ezer gazdasági szervezetet tartottak nyilván, amely 2,1%-os növekedést jelentett az egy évvel korábbihoz képest, míg a vállalkozások száma 2,5%-kal nőtt. Az összes vállalkozás háromnegyedét az egyéni vállalkozások tették ki, számuk egy év alatt több mint 3%-kal bővült. Az áfa-törvény változása mintegy felértékelte a mezőgazdaság szerepét. A 2009. december 31-én bejegyzett 16,7 ezer egyéni vállalkozás több mint 42%-a ezen a területen található, miközben az ingatlanügyletek hányada alig haladta meg a 10%-ot, a kereskedelemé pedig már a 8%-ot sem érte el. A társas vállalkozások több mint 22%-a a kereskedelemben, közel 15%-a az építőiparba koncentrált, míg

12-12%-uk az iparhoz, illetve az ingatlanügyletekhez tartozott. A társas vállalkozások száma egy év alatt csak 0,5%-kal (országosan 3,3%-kal) nőtt, december végén 5,6 ezret számlált.

A megyében 4 ipari park működik: Balassagyarmat, Bátortereny, Rétság és Salgótarján városokban. Ezek kétségtelenül segítették az iparszerkezet átalakítását, a munkanélküliség csökkentését, a vállalkozások közötti kapcsolatok erősítését, de véleményem szerint nem váltották be a hozzájuk fűzött – indokolatlanul felfűtött – várakozásokat.

Beruházások – szerény szinten

A mutatók azt jelzik, hogy Nógrád a beruházások tekintetében a vizsgált időszakban folyamatosan, az egy lakosra jutó beruházási érték esetében néhány év kivételével (így például 1996-ban és 2000-ben) mindig az utolsó helyen állt a megyék rangsorában. Amíg részesedése az országos beruházási értékből 1985-ben 1,5% volt, addig 1990-ben 1,2%, 2008-ban már csak 0,7%. Nógrád megyében az ezredforduló után, a 2001–2007. években a beruházások több mint harmada az ipar területére irányult. Az egyéb közösségi, személyi szolgáltatás mintegy 15%, a szállítás, raktározás, posta, távközlés 14%, a közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás 13% körüli, a kereskedelem, javítás 8,5% részesedéssel bírt. A KSH (Statisztikai tájékoztató – Nógrád megye, 2009/4.) legfrissebb adatai szerint egy lakosra vetítve hazai viszonylatban 301 ezer forint beruházási teljesítményérték jutott, amely térségenként 78, illetve 410 ezer forint között ingadozott. Az előbbi Nógrád, az utóbbi Komárom-Esztergom megyét jellemezte.

A két fő termelő gazdasági ág tevékenysége

Mezőgazdaság: méltatlan mélyrepülés

A megye egykor „szépen zöldellő” agráriuma az 1980-as években az állami támogatások visszafogása, az ipari melléküzemágak felszámolása, a '90-es évek elején a privatizáció és a szövetkezetek „szétverése” következményeit a mai napig sem heverte ki. Íme néhány adat. A gabonafélék termésmennyiségének éves átlaga 1986–1990 között 174,5, az 1996–2000-es években 121,7, 2001–2005 időszakában 119,6 ezer tonna volt; míg az elmúlt 3-4 év átlagában 105,0 ezer tonnára esett vissza. Nógrád állatállománya már az 1980-as évektől csökkent, az 1990-es évtizedben jelentős veszteséget szenvedett, 2000 után differenciáltan alakult.

Az állatállomány fajlagos mutatóinak szinte mindegyike rosszabb a régiós és az országos átlagnál. A kivétel a szarvasmarha-állomány mutatója: a száz hektár mezőgazdasági területre jutó szarvasmarhák száma Nógrádban (12) több, mint akár Heves (5), akár Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (10), és megegyezik az országos mutatóval.

A megye mezőgazdaságában foglalkoztatottak száma az 1990. évi több mint 13 ezer főről 2000-re 1321 főre csökkent. A foglalkoztatottak számának átmeneti növekedése után (2005-ben 1359 fő) ismét csökkent a foglalkoztatás, a 2008. évi átlagos létszám már csak 1059 fő volt. Ezzel a nemzetgazdasági ág foglalkoztatási részaránya az 1990. évi mintegy 14%-ról 2008-ra 2,5%-ra csökkent. (Országos részarány: 3,1%.)

2. táblázat

*Az állatállomány és változásának dinamikája Nógrád megyében**

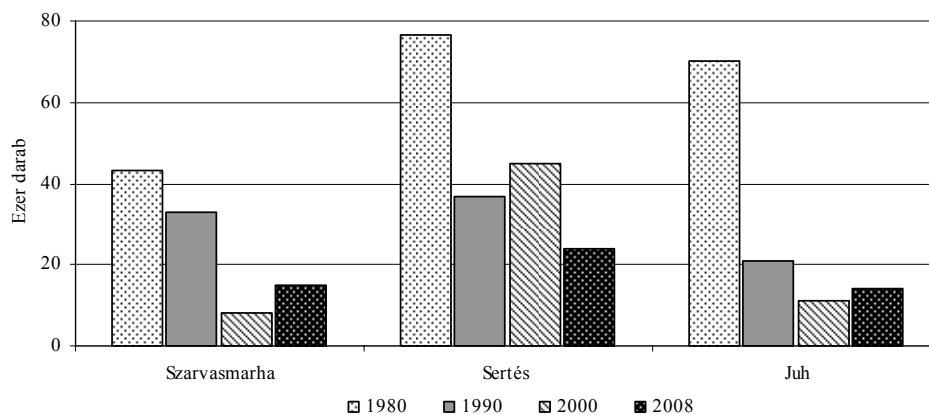
Megnevezés	1980	1990 ^{a)}	2000	2008	A 2008. évi adat az 1990. évi %-ában
	ezer darab				
Szarvasmarha	43,4	33,0	8,1	15,0	45,5
Ebből: tehén	18,0	13,6	5,0	9,0	66,2
Sertés	76,4	36,9	45,0	24,0	65,0
Juh	70,2	21,0	11,0	14,0	66,7
Baromfi	393,4	88,0	356,0	265,0	301,1

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei, KSH.

* Gazdálkodó Szervezetek és egyéni gazdálkodók összesen.

a) Egyéni gazdák nélkül. Saját szerkesztés és számítás.

2. ábra

A szarvasmarha-, sertés- és juhállomány alakulása Nógrád megyében*Ipar: a gépipar gerjeszti, az export élteti*

A nógrádi ipar térvesztése már az 1960-as évektől – a szénbányászat visszafejlesztésével – megkezdődött. Az 1973. évi piaci árrobbanás okozta recesszió, az energiafalu ágazati és korszerűtlen gyártmány szerkezet ódioma óriási anyagi és embervesztés volt. Az iparban dolgozók száma már az 1980-as évtizedben több mint 20%-kal, 1990-re közel 32 ezer főre csökkent. Nógrád iparát már hanyatló időszakában érte a rendszerváltás. A '90-es évek elején a piaci viszonyokra való áttérés, a privatizáció, a keleti piacok feladása-elvesztése következtében termelése tovább mérséklődött.

3. táblázat

Az ipari termelés volumenindexe Nógrád megyében a rendszerváltás utáni első években

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994
A termelés indexe ^{a)}	83,6	77,6	82,6	92,4	96,7

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyve, KSH, 2000. Saját szerkesztés.

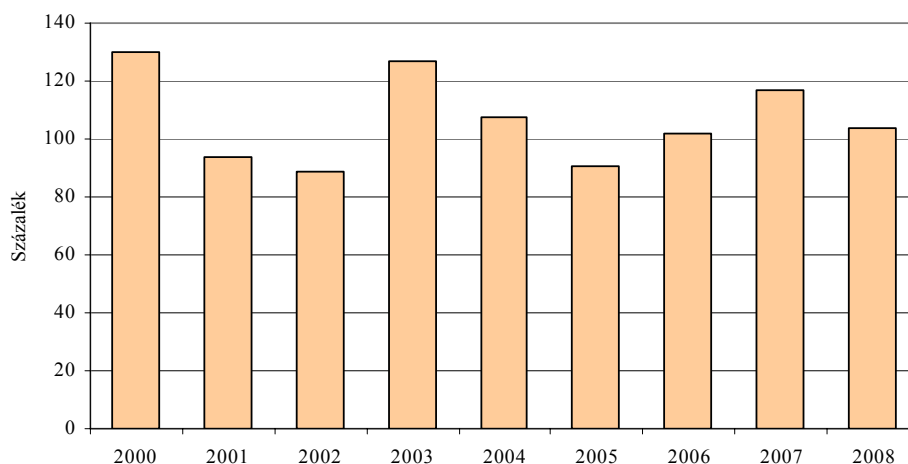
a) Előző év=100,0.

A fenti időszak minden évében csökkent a termelés, összesen (számításaim szerint) közel 43%-kal. Íme néhány példa a korábban exportra (is) került termékek ez időszaki drámai csökkenéséről: a kovácsolt és sajtolt acéltermékek gyártása 10,5%-ára; a hidegen húzott acél 21,2%-ára; a húzott síküveg gyártása 18,4%-ára; az öblösüveggyártás 48,6%-ára; a női ruha és komplé gyártása 13,4%-ára; a csontos nyershús termelése 3,6%-ára csökkent.

Az ipari termelés az 50 fő feletti szervezeteknél a '90-es években először 1995-ben, majd 1996-ban nőtt mérsékelten (2-3%-kal), ami arra utalt, hogy a megye iparának hanyatló korszaka véget ért. 1995-ben már az export is meghaladta az 1990. évet. A termelés 1995 és 2000 között évről évre nőtt, összehasonlító áron csaknem 80%-kal emelkedett. Ugyanakkor az ezredforduló után a 3. ábra szerint alakult.

3. ábra

*Az ipari termelés volumenindexe Nógrád megyében, 2000-től
(Az előző év=100,0)*

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyve, 2008. Saját szerkesztés.

A fenti időszakban Nógrád – összehasonlító áron számba vett – ipari termelése hullámzóan alakult, számításaim szerint mintegy 26%-kal növekedett, amivel elmaradt az országos és a régiós átlagtól.

Az ipar húzóágazata a tradicionális gépgyártás, amely a vizsgált időszak legtöbb évében az összes ipari termelés és az export nagyobb részét produkálta, így 2008-ban 53,7, illetve 66,3%-át. Kedvezőtlen, hogy 2009-ben az ipari produktum 56%-át adó gépiparban egyötödével esett vissza a termelés. Így is igaz, hogy Nógrád iparát a gépgyártás gerjeszti, az export élteni. Jelentős még a fémalapanyag, fémfeldolgozási termékek gyártása, amelynek részaránya mintegy 17% körüli. Amíg a termelés értéke a termelékenység gyors ütemű emelkedésének köszönhetően növekedett, a foglalkoztatottak létszáma alig változott, a korábbi drasztikus létszámcsökkenés korántsem kompenzálódott.

A szolgáltatószféra főbb gazdasági ágainak jellemzői

Kereskedelem: bővülő hálózat

A kereskedelem fő ismérve a vizsgált időszakban hálózatának bővülése és korszerűsödése. Amíg az alkalmazottak száma 1992-ben 3672 fő volt, addig 2008-ban már 5365. Ennek a 46%-os növekedésnek az eredményeként az ágazat részesedése az összes alkalmazotton belül 6,5%-ról 12,6%-ra emelkedett, de nem érte el az országos (15,1%-os) arányt. A „kisker” üzletek száma a privatizáció, a „multik betörése”, a szabályozók változása miatt – a kezdeti jelentős felfutás, majd a fluktuáció eredményeként is – hullámzóan, egyes kiemelt években a 4. táblázatban látható módon alakult.

4. táblázat

A kiskereskedelmi üzletek számának alakulása*

Megnevezés	1990	1992	1995	1998	2000	2003	2005	2008	2009
Üzletek száma	724	3511	3361	2811	2978	3065	3089	2768	2676 ^{a)}

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei, KSH. Saját szerkesztés.

* Gyógyszertárakkal együtt, vendéglátóegységek nélkül.

a) Június 30.

A megye kiskereskedelmi hálózata 2009. június végén 2676 üzletből állt, ez 3,9%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban volt. A boltok közel egyharmada élelmiszerüzlet és -áruház, csaknem 60%-a iparcikküzlet és -áruház, 7%-a pedig járművek üzlete és üzemanyag-töltő állomás volt. Az üzletek 47,4%-át (1269 boltot) egyéni vállalkozók üzemeltették, e körben jelentősebb, 5,1%-os volt a boltok számának csökkenése, ami következménye lehet a kialakult gazdasági válságnak is.

Turizmus, vendéglátás: a remény gazdasági ágai

A turizmus a gazdasági fejlesztés, a munkahelyteremtés lehetséges eszköze, világszerte dinamikusan fejlődő, vezető gazdasági ág. Nem így Nógrádban, amiről az 5. táblázat adatai is tanúskodnak.

5. táblázat

A kereskedelmi szálláshelyek főbb mutatói Nógrád megyében

Megnevezés	1990	2008	A 2008. évi adat az 1990. évi %-ában
A szobák száma	821	1 100	134,0
A férőhelyek száma	3 198	3 335	104,3
A vendégek száma	57 258	51 444	89,3
Ebből: külföldi	17 407	3 963	22,8
A vendégéjszakák száma	202 170	103 937	51,4
Ebből: külföldiek	35 519	11 389	32,1
Átlagos tartózkodási idő, éjszaka	3,5	2,0	–
Ezen belül: külföldiek	2,0	2,9	–

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei. Saját szerkesztés és számítás.

A szálláshely-kapacitás nőtt, a vendégforgalom mutatói differenciáltan alakultak. A külföldi vendégek közül 2008-ban a legnagyobb számban és arányban a németek (977 fő, 24,7%) és a lengyelek (575 fő, 14,5%) voltak. A szálláshelyet is választók 40%-a szállodai szobát, 60%-a egyéb szálláshelyet (panziót, üdülőházat, kempinget stb.) vett igénybe. A szállodák kapacitáskihasználtsága 32,5%-os volt, a háromcsillagos szállodák szobáit használták ki leginkább, de az arány nem érte el az 55%-ot.

Az idegenforgalom minimumfeltétel-rendszeréhez tartozik a vendéglátásnak – a szálláshely-szolgáltatáson kívüli – infrastruktúrája is. Az ezredforduló után a vendéglátóhelyek száma 5,3%-kal növekedett, ezen belül az éttermek, cukrászdák száma csökkent. A szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás gazdasági ágban Nógrádban 1992-ben 826 fő (1,5%) alkalmazottja volt, 2008-ban viszont már 1530 fő (3,6%) dolgozott ebben a fontos gazdasági ágban.

A vizsgált időszakban a turizmus nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Ugyanakkor a közelmúltban korszerűsített irányítószervezet marketingmunkája, a megyeszékhelyi Karancs Szálló újrahasznosítása és más fejlesztésekre irányuló elképzelések ismét bizakodással tölthetik el a nógrádi embereket.

Oktatás: érdemjegye jeles

Az iskolázottság, a szakképzettség színvonala a társadalmi-gazdasági fejlettség egyik összetevője és fokmérője, egyben a haladás fontos feltétele is.

Nógrád megyében az óvodai hálózat kiépítettsége és ellátottsági színvonala jó. A 100 férőhelyre jutó óvodások száma 92, egyező az országossal. Az általános iskolai oktatás feltételrendszere elsősorban a demográfiai folyamatok függvényében változott. A tanulók száma az 1991/1992. iskolai évhez képest a 2008/2009. tanévre közel 29%-kal, a pedagógusok száma 22%-kal csökkent, ezáltal az egy pedagógusra jutó tanulók száma 11,8-ről 10,8-re mérséklődött. Csökkent az egy osztályra jutó tanulók száma is: 20,8-ről 19,2-re. Az előbbi „fajlagos mutató” jobb a régiós átlagnál (11,1), és közel van az országos mutatóhoz, míg az utóbbi mindkét területegység adatánál kedvezőbb. A középfokú oktatási intézmények struktúrájában és feltételrendszerében is jelentős változások következtek be, a 6. táblázat adatai szerint.

6. táblázat

A középiskolák főbb mutatói Nógrád megyében

Megnevezés	1990/1991 tanév	2008/2009 tanév	2008/2009-es tanév az 1990/1991-es tanév %-ában
Iskola/feladatellátási hely	16	32	200,0
Az osztályteremek száma	156	270	173,1
A pedagógusok száma	435	589	135,4
A tanulók száma a nappali oktatásban, fő	5221	7258	139,0
A leánytanulók aránya, %	59,8	53,4	–
Egy pedagógusra jutó tanuló	12,0	12,3	102,5
Egy osztályteremre jutó tanuló	33,5	26,7	79,7

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei, KSH. Saját szerkesztés és számítás.

Érdeemes kiemelni, hogy például az egy osztályteremre jutó tanulók száma közel 7-tel csökkent. Az egy pedagógusra jutó tanulók száma (12,3) kevesebb a régiós (12,6), és valamivel több az országos átlagnál (11,6).

Salgótarjában 1972-ben nyílt meg a Budapesti Pénzügyi és Számviteli Főiskola ki-helyezett tagozata, mai nevén a Budapesti Gazdasági Főiskola Pénzügyi és Számviteli Kar Salgótarjáni Intézete. Ez időtől kezdve javult a megye gazdasági szakemberekkel való ellátottsága.

Nógrádban az oktatás gazdasági ág – ha osztályozhatnám – még jelest érdemelne.

Egészségügy: kezelés alatt

A megye lakosságának egészségére 2008-ban 99 „működő” házi orvos, míg 1990-ben 98 „körzeti” orvos vigyázott. A napi gyógykezelési forgalom 2008-ban magasabb volt, mint a bázisévben. Csökkent a gyermekorvosok száma (18%-kal), mégpedig erőteljesebben, mint ahogy a kis betegek vizsgálatának száma mérséklődött (5,4%-kal). Az ellátás infrastruktúráját – többek között – a kórházak, a rendelő- és gondozóintézetek képezik. Nógrád megyében a kórházi és járóbeteg-ellátást – amelynek főbb mutatói a 7. táblázatban láthatók – három kórház és több rendelőintézet végzi.

7. táblázat

A kórházi ellátás főbb mutatói Nógrádban

Megnevezés	1990	2008	A 2008. évi adat az 1990. évi %-ában
Kórházi ágy	2 158	1 474	68,3
Ebből: működő	2 113	1 442	8,2
Elbocsátott beteg, fő	41 815	41 202	98,5
Tízezer lakosra jutó működő kórházi ágy	93,6	69,0	73,7
Ápolási nap, ezer	560,9	382,8	68,2
Ágykihasználás, %	73,3	72,5	–
Halálozási arányszám, %	3,7	3,7	100,0

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei, KSH. Saját szerkesztés és számítás.

A láthatóan kedvezőtlenül alakult abszolút mutatók mellett a tízezer lakosra jutó működő kórházi ágyak, illetve az egy házi orvosra és házi gyermekorvosra jutó lakosok számának mutatója rosszabb nemcsak az országos, de a régiós értéknél is. A megyei közgyűlés fokozott figyelmet fordított a Szent Lázár Megyei Kórház mint súlyponti intézmény gazdasági kondícióira, jogi környezetére. A „terápia”, a megtett intézkedések – amelyek között több megszorító jellegű is volt – eredményeképpen stabilizálódott a kórház pénzügyi-gazdasági helyzete.

Kultúra, művelődés: megszállottak ügye

A települések kulturális életében korábban jeleskedő kultúrotthonok, művelődési házak száma közel két évtized alatt 22%-kal csökkent, miközben – paradox módon – 40%-kal nőtt az alkotói közösségeké. A megyében a salgótarjáni József Attila Művelődési és Konferencia Központ a legnagyobb rendezvénygazda: változatos programjai közül kiemelke-

dik a Nemzetközi dixieland-fesztivál és a Tarjáni tavasz rendezvénysorozata. A központ befogadószínházként is működik; a múlt évben forgószínpaddal gazdagodott, amely elősegítheti a színházi élet pezsgőbbé tételét és javíthatja – az országos és régiós átlagtól elmaradó – látogatottsági mutatókat is.

Utóbbiak a mozik esetében lehangolóak. Amíg 2008-ban Nógrádban egy előadásra 10,6, addig Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 17,1, Heves megyében 18,5, országosan pedig 24,7 néző jutott. Az ezer lakosra jutó látogatók száma ugyanebben a sorrendben: 100, 453, 390, illetve 1164 volt.

A közművelődés alapvető színterei ma is a közkönyvtárak, amelyek egy része a tudományos gyűjtő- és kutatómunka (mikrofilmolvasás, internet-használat stb.) kielégítését is lehetővé teszi. Sajnálatos, hogy amíg Nógrád megyében 1990-ben még 153, 2008-ban már csak 67 települési könyvtár (a bázisév 43,8%-a) fogadta látogatóit. A kölcsönzött könyvtári egységek száma alig több mint 40%-ára, az egy beiratkozott olvasóra jutó kölcsönzött könyvtári egység a felére csökkent. Ez utóbbi mutató rosszabb az országos és a régiós átlagnál.

A múltbeli értékek megőrzésének, bemutatásának, különböző gyűjtemények kiállításának színterei a múzeumok. Adataikat a 8. táblázatban mutatom be.

8. táblázat

Múzeumok, kiállítások, látogatottság Nógrád megyében

Megnevezés	1990	2008	A 2008. évi adat az 1990. évi %-ában
Muzeális intézmény	17	11	64,7
Kiállítás	46	72	156,5
Látogató, ezer fő	176	74	42,0
Egy kiállításra jutó látogató, fő	3826	1028	26,9
Ezer lakosra jutó látogató, fő	779	354	45,4

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei, KSH. Saját szerkesztés és számítás.

A múzeumok számának csökkenésével szemben öröndetesen nőtt a kiállítások száma. A múzeumok megújítására vannak jó elképzelések, ám egyelőre még a legtöbb intézmény anyagi gondokkal küzd, a kultúra pedig egyre inkább csak a megszállottak ügyévé válik.

A gazdasági szerkezet módosulása

A nemzetgazdasági ágak teljesítményében és a foglalkoztatottak létszámában bekövetkezett változások a megye gazdaságának egész struktúráját átrendezték. Ezt egzakt módon leginkább az alkalmazásban állók számának változásán keresztül lehet nyomon követni (9. táblázat).

A 9. táblázat adatai mélyebb elemzésre és számos következtetés levonására is lehetőséget adnak. Én csak néhány kiemelésre szorítokozom:

- A termelőágak súlyának (54,9%-ról 39,2%-ra történt) csökkenésével szemben nőtt (45,1%-ról 60,8%-ra) a szolgáltatásféra részesedése, ahogy ezt a 4. ábra mutatja.

9. táblázat

Az alkalmazásban állók száma és megoszlása Nógrád megyében

Gazdasági ág	1992		2008		A 2008. évi adat az 1992. évi %-ában
	Létszám, fő	Megoszlás, %	Létszám, fő	Megoszlás, %	
Mezőgazdaság, vad-, erdő-, halgazdálkodás	4 688	8,3	1 059	2,5	22,6
Ipar	23 812	42,2	13 153	30,9	55,2
Építőipar	2 502	4,4	2 469	5,8	98,7
<i>Termelő (primer+szekunder) ágak</i>	<i>31 002</i>	<i>54,9</i>	<i>16 681</i>	<i>39,2</i>	<i>53,8</i>
Kereskedelem, javítás	3 672	6,5	5 365	12,6	146,1
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás	826	1,5	1 530	3,6	185,2
Szállítás, raktározás, posta, távközlés	4 288	7,6	2 629	6,2	61,3
Pénzügyi közvetítés	968	1,7	698	1,6	72,1
Ingyanügyletek, gazdasági szolgáltatások	571	1,0	2 452	5,7	429,4
Közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás	2 662	4,7	4 464	10,5	167,7
Oktatás	6 006	10,7	3 969	9,3	66,1
Egészségügyi, szociális ellátás	5 198	9,2	3 792	8,9	73,0
Egyéb közösségi, személyi szolgáltatás	1 229	2,2	1 006	2,4	81,9
<i>Szolgáltató (tercier) ágak</i>	<i>25 420</i>	<i>45,1</i>	<i>25 905</i>	<i>60,8</i>	<i>101,9</i>
<i>Mindösszesen</i>	<i>56 422</i>	<i>100,0</i>	<i>42 586</i>	<i>100,0</i>	<i>75,5</i>

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei, KSH. Saját szerkesztés és számítás.

4. ábra

A termelő- és szolgáltatóágak arányváltozása Nógrád megyében

Továbbra is meghatározó ág az ipar, amit a gépipar gerjeszt és az export éltet.

- Közel másfélszeresére nőtt a kereskedelem, javítás, csaknem duplájára a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás területén dolgozók részaránya, miközben közel ötszörösére emelkedett az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatásban tevékenykedőké.

- Sajnálatosan csökkenő az egészségügyi, szociális ellátás súlya, ezzel ellentétben a közigazgatás, védelem aránya növekvő.
- A pénzügyi tevékenység aránya csekély, nagyjából szinten maradt.

A munkaerő-piaci viszonyok, életkörülmények alakulása

Makacs és magas a munkanélküliség

Nógrád akut társadalmi problémája a több évtizede kialakult foglalkoztatási feszültség, és a közel húsz éve kirobbant munkanélküliség. Utóbbi rátája alapján a megyék között mindig „dobogós” helyen volt, az országos átlagot pedig évenként 4–6 százalékponttal meghaladta.

Szerintem a rendszerváltás utáni időszakban a munkanélküliség alakulásában három – élesen el nem határolható – szakasz különböztethető meg. 1. A robbanás és az eszkaláció időszaka: 1990–1993. Jellemzője a munkahelyek drámai felszámolása, szinkronban a regisztrált munkanélküliek számának növekedésével és (23–24 ezer közötti) tetőzésével. 2. A folyamatos mérséklődés periódusa: 1994–2002 között minden évben csökkent a munkanélküliek száma. Amíg 1994-ben még 17 230 munkanélkülit regisztráltak, addig 2002-ben 12 084 főt, 30%-kal kevesebbet. Ezen időszakban jelentős számú új munkahely létesült. 3. Az újbóli növekedés szakasza: 2003–2009, amikor csaknem évről évre emelkedett az álláskeresők száma.

Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat adatai szerint 2008 végén 18,2%-kal volt több az álláskereső (20 208 fő) mint egy évvel korábban. A KSH (Statisztikai tájékoztató – Nógrád megye, 2009/4.) adatai szerint 2009. IV. negyedévében Nógrád megyében a 15–74 éves népességből 79 ezer fő aktív kereső volt, 2,9 ezerrel kevesebb, mint egy évvel korábban. Az aktivitási arány 51%-ról 50,4%-ra csökkent, a foglalkoztatási rátánál 1,5 százalékpontos a visszaesés. A munkanélküliségi ráta 13,3%-ról 15,2%-ra emelkedett, közel azonos a régiós átlaggal és 4,7 százalékponttal magasabb az országos átlagnál. A megyei átlagnál is kedvezőtlenebb a Salgótarjáni, a Szécsényi és a Bátorfyerenyi kistérség mutatója. A kialakult kereslet-kínálat mennyiségi, strukturális és minőségi eltérései miatt Nógrád az egyik legrosszabb munkaerő-piaci pozícióban lévő térség az egész országban.

Lakáskörülmények – javuló színvonal

Nógrád megye lakásállománya a 2001. évi népszámláláskor 88 042 volt, 2,4 ezerrel, 2,8%-kal több, mint 1990-ben, az előző összeírás idején. Az időszakban regisztrált lakásállomány bővülése elmarad a korábbi évtizedekre jellemző (8–23%-os) növekedéstől. Ugyanez mondható el az ezredforduló utáni időszakra is, 2001–2008 között a lakásállomány növekedésének üteme (2,2%) tovább csökkent.

2001. évi adatok szerint a megye lakásainak több mint egyötöde 1945–1959 között épült. Az állam fokozatos kivonulása a lakásépítésekben az 1990-es években vált „látványossá”. A megyében az 1990–2001 között épült lakások részesedése (4,3%) jóval kisebb a hazai (7,4%) aránynál, miként ugyanez a helyzet az utóbbi évtized eltelt részében is. A laksűrűség – 100 lakott lakásra jutó népesség – Nógrád megyében hosszú időn át

magasabb volt az országos átlagnál. Fokozatos csökkenése és 2008-ra az országos átlag alá kerülése a gyors ütemű népességfogyásnak, a kisebb létszámú családoknak és az egyedülállók aránynövekedésének következménye.

Az utóbb két népszámlálás között eltelt időszak alatt a szobaszám szerinti összetételt nézve 4 százalékpontos csökkenés figyelhető meg az egyszobás lakások arányában. Ezzel szemben a 4 és több szobásaké közel ilyen mértékben nőtt, és a 3 szobásoké is emelkedett. A lakott lakások átlagos alapterülete a legutóbbi népszámláláskor 77 m² volt, amely nagyobb az országos (75 m²) értéknél. Kedvező, hogy a lakások kétharmada (több mint 54 ezer lakás) 59 m²-nél nagyobb alapterületű, ezen belül 36%-uké meghaladja a 99 m²-t. Ezek az arányok magasabbak (jobbak) az országosnál is.

Közszolgáltatások – látványos fejlődés

Jó érzéssel töltheti el a nógrádi olvasót a közmű/kommunális ellátás néhány, 10. táblázatban látható mutatója.

10. táblázat

Kommunális mutatók Nógrád megyében

Megnevezés	1990	2008	A 2008. évi adat az 1990. évi %-ában
<i>Vezetékesgáz-ellátás</i>			
Gázellátással rendelkező település	7	126	18-szoros
Egy háztartási fogyasztóra jutó felhasználás, m ³	1785	1 340	75,1
<i>Vízellátás</i>			
Közütemi vízellátással rendelkező település	62	131	2,1-szeres
Főnyomó- és elosztó-vízcsőhálózat, km	1362,2	2217,0	162,8
<i>Közcsatornázás</i>			
Szennyvízcsatorna-hálózattal rendelkező település	11	96	8,7-szeres
Zárt szennyvízcsatorna-hálózat, km	158,3	1 223,8	7,7-szeres

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei, KSH. Saját szerkesztés és számítás.

A táblázat adatait kommentálni sem szükséges. A lényeg: a kommunális beruházások (közműprogramok) eredményeként teljes a nógrádi települések közütemi vízellátása, és szennyvízcsatorna-hálózattal immár 96 település rendelkezik, az összes település több mint 73%-a. A közműolló jelentős mértékben záródott. Figyelemre méltó a lakosság reakciója az árak emelkedésére, erről tanúskodhat például az egy háztartási gázfogyasztóra jutó felhasználás csökkenése.

Keresetek – az olló nem zárult össze

Az életkörülmények, egyáltalán a megélhetés egyik komponense a pénzjövedelem, amelynek – jó esetben és leggyakrabban – domináns összetevője a kereset. Így segítheti az eligazodást a havi átlagkeresetek időbeli és térbeli összehasonlítása a 11. táblázat szerint.

11. táblázat

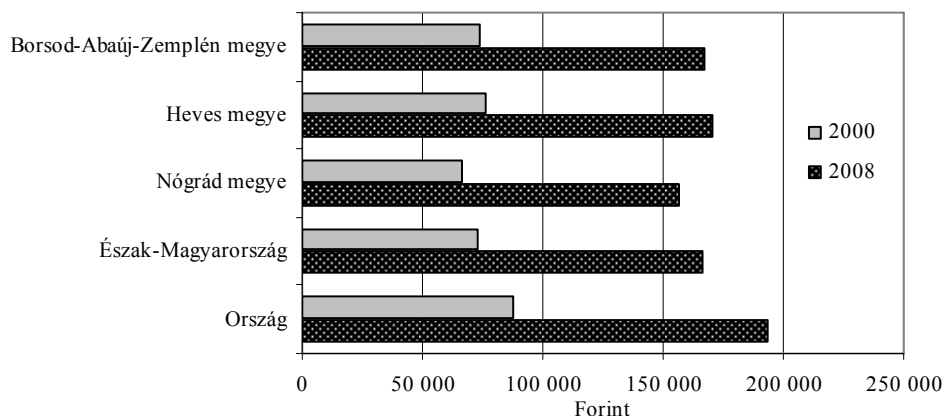
Az alkalmazásban állók bruttó átlagkeresete területi egységenként

(Forint/fő/hó)

Területegység	2000	2008	A 2008. évi adat a 2000. évi %-ában
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	73 711	167 247	226,9
Heves megye	76 632	170 317	222,3
Nógrád megye	66 038	156 481	237,0
Észak-Magyarország	73 215	166 599	227,5
Magyarország	87 566	193 261	220,7

Forrás: A KSH statisztikai évkönyvei. Saját szerkesztés és számítás.

5. ábra

Az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete területi egységenként

A vizsgált időszakban a bruttó keresetek a fogyasztói árindex növekedését (mintegy 159%) jóval meghaladóan emelkedtek. A nominális keresetek növekedése ugyan Nógrádban volt a legdinamikusabb (237,0%), ám a megye kereseti elmaradása ezzel nem szűnt meg. Nagyjából hasonló a helyzet – nyugdíjak és egyéb jövedelem-összetevők – alapján is.

Összegzés

Nógrád népességének csökkenése viszonylag gyors ütemű, előregedése régóta tartó tendencia, népességmegtartó képessége gyenge. A megye a fontosabb fajlagos gazdasági mutatók (GDP, beruházások teljesítményértéke stb.) alapján a megyék rangsorában szinte folyamatosan az utolsók között volt. A megye pozícióvesztésének azonban nem a rendszerváltás az elsődleges oka. A gazdasági hanyatlás a '80-as években kezdődött, a '90-es évektől napjainkig a termelőágak visszafogott produktumának következtében „csak” folytatódott.

A megye közlekedési infrastruktúrája és tőkevonzási képessége nem megfelelő. A vállalkozói készség alacsony szintű. A gazdasági szerkezet spontán módosult, a szol-

gáztatások részaránya növekedett. A megyének nincs húzóágazata, gyártmány- és termékszerkezete kevésbé verseny- és exportképes. A közműellátottság látványosan javult, a kereskedelmi ellátás és az oktatás jó, a turizmus és a vendéglátás javuló színvonalú, az egészségügy kezelésre szorul, a kultúra rendezvényközpontú. Az életkörülmények főbb mutatói differenciáltak, drámai a munkanélküliség.

Nógrád megye gazdasága legyengült állapotából csak önerejére támaszkodva aligha tud lábra állni. A fokozatos felzárkózást a központi fejlesztési támogatások eddiginél jóval hatékonyabb felhasználásával, a gazdaságkorszerűsítés és munkahelyteremtés korszerű technikáival (innováció, kooperáció, klaszterek stb.) és széles körű összefogással is csak hosszabb távon tudom elképzelni.

Kulcsszavak: észak-magyarországi régió, Nógrád megye, gazdaság, termelőágazatok, szolgáltatászféra, gazdasági hanyatlás, pozícióromlás, munkanélküliség.

Resume

Economic slowdown in the county started in the 80ies, from 90ies onward – in consequence of the slackening output of producing branches – it „only” continued. Nógrád county fell to the last place in regard to selected important economic indicators (GDP etc.). Its economic structure changed, becoming more up-to-date, however, the product composition remained uncompetitive. The level of the service sector is fluctuating. Life standard indicators evolved differently, unemployment is a great handicap. Nógrád county’s close-up can be achieved with central subsidization, by means of new work-place creation techniques and even significant social solidarity only on the long run.